

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“ MEGALAPÍTÁSA.

Az idő gyorsan siet s vele hanyatlak az élet; elmosulnak a munka emlékei a társadalomban, ha meg nem őrzi az írás... A XVI. századnak számtalan írásos alkotásai a mulandóságra emlékeztető e szókkal kezdődnek, s nekem is, a mint tárgyamról írni akarék, önkéntelen tollamra jöve.

Mi lesz sorsa íróasztalomban fél század alatt halomra gyűlt száz és ezer írásnak, oklevélnek, apró följegyzéseknek s félbeszerbe levő töredék munkának és munkaanyagának, ebben a mozgalmas és változó sorsu s feledni hamar képes világban — nem tudom. Az unitáriusok egyházi életében nem csekély értékű ez irodalmi ügyben közlöm a kezeimre letett hiteles iratokat, összeszedve, csak néhány nem helyes kifejezéseit cserélve föl jobbakkal, hiven s lényegében változtatás nélkül, hogy kerüljék ki gazdájuk sorsát: az elpusztulást, ugy: mint az elfeledtetést.

Amaz időben, midőn a nemzet kitartó erkölcsi erő kifejtése 1861-ben alkotmányunkat egy kis időre helyreállította, országszerte fölpezsdült a nemzeti élet, hő tettssomj izzóan égett a szivekben, az izmok tette feszültek ki, a 11 évi rabság mulasztásait a magyar társadalom minden tényezője és osztálya, felekezete és nemzetisége sietett jóvá tenni, s a jövő biztosítására megkezdődött a nagy munka.

Mi unitáriusok sem vonhattuk ki magunkat az áramlatból. Azon tapasztalás, hogy az absolutizmus ellen csak az irodalom volt az egyetlen paizs, a melyről lepattant a hatalom golyója és gyilkoló nyila, hogy a nemzet őrlelke a lapok és könyvek bástyáiba vonult, s onnan védte ezer éves szent örökünket, — a nyelvet, jogot és hazát — arra bírta őket is, hogy valamely irodalmi vállalatot alapisanak, gyűjtő tárházul az unitárius értelmiség zsengeinek s jobb alkotásainak. Egy időszaki folyóirat fogalmában központosult és jegezesedett meg a köztörekvés és közoeszmélkedés. Kriza püspök, az angol irodalom nagy ismerője, készen adta a mi Keresztény Magvetőnk eszme magvát s csak ki kellett fejteni.

Nagy Lajos barátunk szállására, a régi Molnos-féle tanári szálásra gyűltünk össze legelőbb jó nagy számmal, ott volt az összes tanári kar, papok, a buzgó egyháztanácsosok, iróink, köztük az öreg Brassai bácsi, Mikó Lőrincz, Kőváry László, Berde Áron, Kovácsi Antal, alulirott, a házigazda s mások is sokan. Ez az első eset volt, hogy az unitáriusok nem consistoriumba, nem egyházi ügyben tanácskozni gyűljenek össze. A püspök előadta a célát, egy irodalmi közlöny alapításáról leendő eszmecsere és megbeszélés célját. Vontatva kezdődött meg a beszélgetés és szertelen lassan haladt előre, annyira új és szokatlan volt az eszme.

A kik a dolgot kezdeményezték, eléadták, hogy számunk csekélységét szellemi munkával kellene sokszoroznunk s befolyást intellectualis erőnk bebizonyításával vivnunk ki. Az irodalom nemes munkatér, mely tisztességet és olykor megélhetési módot ad. Az unitáriusoknak igyekezni kell híveik miveltségi színvonala emelésén, mert csak ez fokozza erkölcsi erejüket. Az író a nemzetnek nagy szolgálatot tesz nyelve és a tudomány művelése által, s ez jótékonyan hat vissza az egyházra. Kezdeni, dolgozni, életjelt adni magunkról minél hatályosabban — ez volt jelszavuk.

A más rész kétségeskedett. Kevesen vagyunk, nincs elég irónk és pénzünk, nincs olvasó-közönségünk; csak kezdünk, de folytatni képesek nem leszünk, egy idő előtti halottal gazdagítjuk a nemzeti irodalmat. Nekünk okosabb hallgatni, mint magunkról beszéltetni, megfőni — a példabeszéd szerint — a mi zsirunkban. Erős felekezeteket illet meg a nyilvános actio, a gyenge magára s hiányaira vonja mások figyelmét. Várjunk még, hogy erősödjünk. Elég, ha ugyyszólván magunknak élhetünk, ne hívjuk ki ellenfeleinket szereplés által. Ez és még sok ok hozatott fel a nem-tevés mellett, a passiv magatartás érdekében.

A vita mind élesbült, ez utóbbiak tartották álláspontjukat, a nyilvánosság elé ki nem lépést, az elsők szintén makacsul ragaszkodtak kimondott nézetükhöz. Másfélórai vita után némelyek — be nem várva végét -- eltávoztak, ezeket többen követték, ott maradtunk nyolczan-tizen s meghatároztuk, hogy kísérletet mindenképen teszünk. A folyóirat neve már készen állott, szerkesztői Kriza és Nagy Lajos, tárgya egyházi és vallásos értekezések, szent beszédek s imák, életiratok stb. Én az unitárius jeles emberek életrajza s a lehetőségig arczképe kiadását tántoríthatlanul sürgettem, s a legelsőt, Szent-Ábrahám arczképét Bécsben egészen önköltségemen, a másodikat, János Zsigmond válaszsztott királyét fele részben szintén ott készíttettem. 1861-től

1866-ig két kötet jelent meg időhöz nem kötve, az I-ső 15, a II. kötet 20 iv tartalommal, előfizetési ára 2 frt volt s az előfizetők száma az első években 400-an felül. 1866-ban kérdés és kétség alá vétetett fenmaradhatása. Szövetkeztünk tehát néhányan, hogy azt legalább 5 kötet megjelenéséig minden áldozattal fentartjuk. Az egyesülés szövegét ki írta? Mi volt benne s kik tették magukévá? ime előttünk van.

A „KERESZTÉNY MAGVETŐ“-T ALAPÍTÓ KÖR SZOROSB EGYESÜLÉSE.

Alólirottak, 1861-ben együttes kötelezettség vállalása s hitfelekezetünk értelmisége egy részének szellemi és anyagi közreműködési ígérete következtében, hosszas előértekezlet után, közösen készített terv alapján, egy köz czélt tűzve magunk elé, „Keresztény Magvető“ című unitárius irodalmi vállalatot indítottunk meg; eddigelő két kötet kiadása által annak író- és olvasó-közönséget, s irodalmi hitelt és jó nevet szereztünk. Az eszmét Nagy Lajos tanár mondta ki legegőbb; czime Kriza János tagtársunk gondolata; az eredetileg egyházi beszégyűjteménynek tervezett vállalathoz egyháztörténeti résznek csatolása s utóbbinak jeles unitáriusok arcképével és életrajzával kiállításra Jakab Elek ajánlatára történt; az első részben válogatott, mértékűtő, tiszta unitárius szellemű egyházi beszédeket, imákat és agendákat, köztük — a tőlünk joggal megvárható fejlődés tekintetéből — kitünő angol unitárius beszédeket is adni, a második részt kizárólag saját egyháztörténetünk körébe tartozó nyomos értekezéseknek szentelni, közös megállapodásunk volt — angol beszédek fordítására Ferencz József és Buzogány Áron tagtársaink tettek ígéretet és adták szavukat, s teljesítették is. A vállalat tartama, a könyv kiállítása, költségkezelés, a lehető haszon és esetleges megszűnés tekintetében részint már kezdetben, részint most, ezekben állapodtunk meg: „Dolgozatainkat füzetekre osztva, de időhöz nem kötve, legalább 15 ivnyi kötetenként fogjuk — a körülmények szerént előfizetési, aláírási vagy más uton — kiadni; legalább öt kötet kiadása előtt az alapító-kör fel nem bomlik; egyelőre a szerkesztőkön kívül a kör más tagja díjt nem vesz, ezek is csak példányokban; a munkatársak szintén kapnak tiszteletpéldányt; ha haszon lesz, a következő kötet kiadási költségalapjává válik; szerkesztő felváltva két-két tagtársunk lesz, kik eljárásukról számádsal kötelesek, s a censura irányában felelősek; a szerkesztőség semmi külön jogot nem ad más tagok felett; a vállalat életkérdéseit, sőt a tartalmat illetőket is, hogy t. i. kinek arcképe és életrajza, minő angol beszéd vagy életirat adassék? mily arányban álljon a két rész? mely tárgyak, mikor hozhatók czélsezerinti napirendre? mi legyen a folyóirat ára? sat., mind együtt, a teljes jogegyenlőség alapján intézzük el; nézetkülönbség esetében a többségé válik határozattá; egyenlő szavazatok esetében azé a részé, melyben időkorra legéltesebb tagtársunk van? Az egybehívásokat szóval intézzük el. A ki a többség nézetét el nem fogadja, kiléphet, alapító-tagsági javalmái s jogai a körre maradván vissza. Alapító-körünk tagjává lehet, a ki az itt körvonalozott eszmében és célban s azok eszközeiben velünk egyesül s azt anyagilag és szellemileg gyámolítani kész.

A vállalat megszűnése esetében — mit szintén a többség határoz el — a kör, minden ügyeit előbb rendezvén: netalán lehető pénzkészletét — mint

utólagos tiszteletdíjat — munkatársai közt, a munka mennyisége s tudományos értéke arányában osztja ki, a kiadványokat pedig az erdélyi unitárius egyház-közönség birtokába adja át örök tulajdonul.

A mint mi, alólirottak, a vállalatot a létrehozás, fenntartás és megszilárdítás előadott közös gondja, fáradaimai- és áldozatainál fogva legbensőbb meggyőződésünk szerint, és utógondolat nélkül közösnek, mindnyájunk tulajdonának tartottuk és tartjuk: úgy ahoz senkinek kizáró tulajdoni jogát és követelését el nem ismerjük. Mindnyájunké volt és lesz ezután is a vállalat és érdekében való áldozattétel, unitárius hitköztségünké az abból háromló becsület és erkölcsi haszon. A ki vállalatunk e szilárd alapon való fennállását és fejlődését akadályozni akarná, felelős lesz egyházközségünk és az utókor előtt.

Kelt és aláíratott általunk, mint a „Keresztény Magvető“ czimű unitárius irodalmi vállalatot alapító kör tagjai által, Kolozsvárott, márczius 30-ik napján 1866-ban.

KRIZA JÁNOS,	FERENCZ JÓZSEF.	BUZOGÁNY ÁRON.	JAKAB ELEK, m. k.
püspök.			az alapító-kör tagja.
MAROSI GERGELY, m. k.		PAP MÓZES, m. k.	

A püspök és Nagy Lajos, mint a két első kötet szerkesztői kezelvén a könyvet és előfizetést, ez némelyeknél azon téves felfogásra adott okot, mintha a tulajdonjog a szerkesztőké lenne. Ezért kellett a fennebbi egyesülesi levélben az ügy mivoltát szabatosan meghatározni és kötelező erejét aláírással ismerni el. E cikk írója és több társai nézete az volt, hogy a „Keresztény Magvető“-t megalapító kör szorosb egyesülése és szervezése nélkül elég erős és tartós életü nem lesz. Ezért volt az alábbi formaszerű önkötelezés. S hogy elfogadhatása biztosabb legyen, a püspökhöz, mint az egyház lelki fejéhez küldetett át az utóbbi levél kíséretében a végre, hogy a tanári kar ifjabb erőit az alapító-kör tagjaivá lételre bírja. Ha azok nem szövetkeznek vala, alólirott a főtanácsi levéltárba tette volna be az egyesülesi iratot a következő idők tanuságára. De a dolog kedvezőre fordult. Az egyesülesi iratot mindkét szerkesztő aláírta, aláírták más ifju munka-erők s a folyóirat sorsa biztosítva lett.

A püspökhöz intézett felhívás érdekes világot vet az akkori helyzetre, s mutatja, hogy a vállalat fennmaradása iránti megingatott hitnek új alapot az egyesülés adott. Az irat szövege ez:

Főtisztelendő Püspök úr! A „Keresztény Magvető“ további sorsa felett való minapi beszélgetésünk eredményét az ide fogott irományba egybefoglalván: azt azon tiszteletteljes kéréssel küldöm át, méltóztassék átolvasni, s ha lelkiismeretével megférőnek, a vállalat további fennállására szükségesnek és célravezetőnek látja, aláírni, s szintén megolvasás és aláírás végett az érin-

tett tanácskozásban résztvett tagtársainknak köröztetés útján megküldeni. Az egyszerű aláírás — magyarázat és jogfennhagyás nélkül — az egyedüli eszköz, mely lehetségessé teszi, hogy én e vállalat ügye által továbbra is érdeklődjem. Meglevén ez, mindjárt lehetne a számadások megvizsgálásához s a III. kötet tervrajza megállapításához fognunk, szerkesztőket kérve fel. Tán jó lenne szerkesztő-társa aláírásának főtisztelendő püspök urnál történni, hogy a fogalmazvány ne szenvedjen változást netán módosító aláírással.

A fogalmazványt a megtörtént aláírás után tisztelettel visszakérem; szándékom azt — ha közóhajtásunk most is hajótörést szenved — a főtanácsí levéltárba egy beadványi kíséző irat mellett bétenni.

Megkülönböztetett tisztelettel vagyok a Főtisztelendő Püspök urnak

Kolozsvárott, márczius 30-án 1866.

alázatos szolgálja

JAKAB ELEK m. k.,

a „Keresztény Magvető“-t alapító kör
egyik tagja.

A püspök a felhívásnak teljes komolysággal tett eleget; magához kérte az ifjabb tanárokat s első sorban szerkesztő-társát. Amazok az alólírott által készített szöveget készséggel irták alá, a társszerkesztő külön Nyilatkozatot adott át, mely eredeti szövegében ez :

NYILATKOZAT.

Alólírott, mint a „Keresztény Magvető“ I. és II. kötetének egyik szerkesztője és kiadója, az általam is szeretett közügy érdekében és javára ki nyilatkoztatom, hogy a nevezett vállalat további szerkesztéséről és kiadásáról s ezzel kapcsolatban a vállalat iránt létezett vagy lehető minden jogomról mind a multa, mind a jövőre nézve ezennel lemondok, — lemondok a multa nézve, a mennyiben magam is akarom, hogy az I. és II. kötet meglevő példányai és lehető jövedelme a III. és következő kötetek kiadására fordíttassék, és lemondok a jövőre nézve, a mennyiben a „Keresztény Magvető“ további szerkesztése és kiadása ellen semmi akadályt nem gördítek, sőt ha az új szerkesztők parányi tehetségemet igénybe veszik, kedves kötelességemnek fogom tartani ezuton is a közügynek tovább is szolgálni. Kolozsvárott, aprilis hó 21-én 1866.

NAGY LAJOS, tanár.

E nyilatkozat minden akadályt megszüntetett, minden tulajdonjogi kételyt eloszlattott. E percztől fogva a Keresztény Magvető az őt alapító kör közös tulajdona, melyet közakarattal és erőegyesüléssel véd, simogat és gyarapít minden jó unitárius, benne saját közlönyét, szelleme alkotását s hangkifejezését látja; büszkén hordozza kezében a hit- és lelkiismeretszabadság zászlóját a szerkesztőség s önérzettel követi a haladás útján az egyház színe-java.

E szervezkedésre következőleg 1867-ben a szerkesztőséget Ferencz József és Buzogány Áron vette át, kiadták a III. kötetet, 1867. a IV-iket, 1868.; az ezekre következő V., VI., VII., VIII. kötetet 1870-től 1873-ig. (Buzogánynak a miniszteriumhoz Pestre távozása után) Ferencz J. és Kovácsi Antal szerkesztették; a IX. és X. kötet 1874-től 1875-ig két-két havi füzetben, tehát egy éven át 6 füzetben jelent meg Ferencz József és (Kovácsi lemondása után) Simén Domokos által szerkesztve. A XI. kötetet 1876-ban Ferencz József püspök lemondásakor Simén Domokos és Péterfi Dénes szerkesztették, ugyisintén a XII-iket is 1877-ben. Simén 1878-ban elhalálozván, azóta Péterfi Dénes és Kovács János szerkesztik a folyóiratot. 1876-ban a lap végleges megalapításának egy igen gyakorlati eszközét találták ki és alkalmazták. Felkérték t. i. a vagyonosabb unitáriusokat, hogy két forint előfizetési összeg helyett négy forint pártolói díjat fizessenek. Annyian tettek rá készséggel ígéretet, s fizették meglehetősen pontosan, hogy a vállalat szilárdan áll.¹⁾ Ezóta íróik száma folyvást növekedik, a Magvető munkásainak tudományos kutató szelleme mind mélyebb és mélyebb medret ás magának, olvasói közt számos nem-unitárius felvilágosult ember van, a kik évek óta híven járatták e folyóiratot. A kik a vallásban a tiszta keresztény szeretet s a józan ész által megfogható és átérthetőt keresik, szívesen csatlakoznak e folyóirat olvasóközönségéhez. Mindjárt harmincz éve lesz, hogy a Keresztény Magvető létrejött, maga elé tűzött célja felé igyekezve, a nemzeti irodalmat I—XXIV. kötet művel gazdagította s utóbbi időben a legkomolyabb és legalaposabb tudományos folyóirat hirnevét vívta ki magának. A ki igazságosan ítél róla, szívesen a magyar irodalom egyik jeles termékének vallja. Mi lett volna, ha a kezdetkor én és barátaim is kétkedénk vala önmagunkban? Hálával emlékezem Kriza püspök nagy lelkére, mely fátkyaként előttünk világolt s barátsággal szorítok kezét Ferencz József püspök s Nagy Lajos barátaimmal, a kik lelkesen mozdították elő Magvetőnk ügyét akkor, midőn azt kezdők s mikor arra oly nagy szükségünk vala!

A mily lassan s megfontolólág, sőt kétségeskedőleg jött létre e hasznos vállalat, úgy meggyökerezett most a lelkekben az iránta

¹⁾ Az utóbbi években néhány nagylelkű pártfogó 100 frt befizetésével állandósította pártolói díját. Vajha többen követnék a szép példát, hogy így egy állandó alap képzése által annál inkább biztosíthatnék a vállalat és továbbfejlesztése. Vajha 50 forint befizetésével közre járulnának erre azok az előfizetők is, a kiknek ez módjukban áll. Szerk.

való bizalom és rokonszenv. A Keresztény Magvető minden vagyonsb unitárius háznál és családban megvan, lelkesítve azt, vigasztalva a mult roszakért, szebb jövő reményeivel éltetve s tanúsítva az unitárius hazaszeretetet s az unitárius akaraterő és kitartás nem közönséges alakító képességét.²⁾

JAKAB ELEK.

²⁾ Midőn a mélyen t. írónak a „Keresztény Magvető“ 25-ik évfolyamába lépésével a folyóirat megalapításáról szóló cikkét közreadjuk, melyben méltánylattal adózik az alapító társaknak, nem tehetjük, hogy kifejezést ne adjunk az elismerésnek ő iránta, ki az alapítás körül szívvél-lélekkkel buzgólkodott, nagybecsü szellemi munkásságával és anyagi áldozattal is abban közrejárult és a ki azután sem szünt meg a folyóirat tartalmát kiváló értékü történelmi és másnemü tanulmányaival gazdagítani.

Szerk.

VÁLÓPEREINK A SAJTÓBAN.

A mint az alkotmányos élet megnyiltával egyházi működésünk száalai a Királyhágón tul gyökeret kezdettek vetni, a sajtó részéről ha olykor találkoztunk is meleg hangu nyilatkozatokkal, de igen gyakran s többször különösen válópöreinket illetőleg olyanokkal, melyek sértők voltak, mert teljesen nélkülözték a tárgyilagos igazságot. Specialitássá emelték válópöreinket; elnevezték erdélyinek(:?) A méltatlan megtámadások ellen, ha csak tudomásunkra jutottak, mi sem mulasztottuk el az illető lapokban mindannyiszor védekezni. De miután legujabban a „Fővárosi Lapok“ idei 36. számában Futó Ferencz már odáig engedte magát ragadtatni, hogy a moralt is megtagadta papi székeinktől, helyén látjuk ezt folyóiratunkban is visszatúsítani s kapcsolatban ezzel éppen a Fővárosi Lapokban a válópörököt illetőleg korábban megjelent hireiből egyet-mást idézni, annak feltűntetésére, hogy mily különböző mértékkel mérik a lapok az igazságot.

A Fővárosi Lapok idézett számában Futó Ferencz: „Válópörök“ (Irányczikk s egyuttal pikánt történet) czimü tárczaczikkel ront nekünk. Mindjárt a bevezetésben az van mondva, hogy két dolog van mely éget; egyik a kath. autonomia ügye; a másik azért éget, mert szégyenpirt hajt arcunkba; ez a „bérczes hazánkban“ pénzért úzótt igazságszolgáltatás szégyenfoltja a magyar igazságügy köpenyén: az ugynevezett „unitárius válópörök“. — Folytatólag ugy véli a czikk írója, hogy igazságügyünk és tekintélyünk nem lesz rendben, mig nem kapunk egységes válóperi jogot, s mig az amugy is czifra és sokféle válóeljárásunk bajait az unitárius válópöri szabadosság tetézi be, mert a bérczes Erdély légköréből a Nemere erős szele ma sem birta még elfujni a rossz szagot, melytől már a külföldön is eleget túszköltek.

Bizonyításul elmondja, hogy egy fővárosi szalma-özvegy hivatalnok egyedüliségét miként cserélte fel egy gyógyszerész neje társaságával, melynek intimebb viszony lett vége; s a gyógyszerész miként vigasztalódott meg a csalfa hivatalnok megcsalódott neje körében.